

Ag

Kring Aspnäs vägskäl

Jakobsberg 18:1 och 18:19
Järfälla socken och kommun
Uppland

Tomas Ekman

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

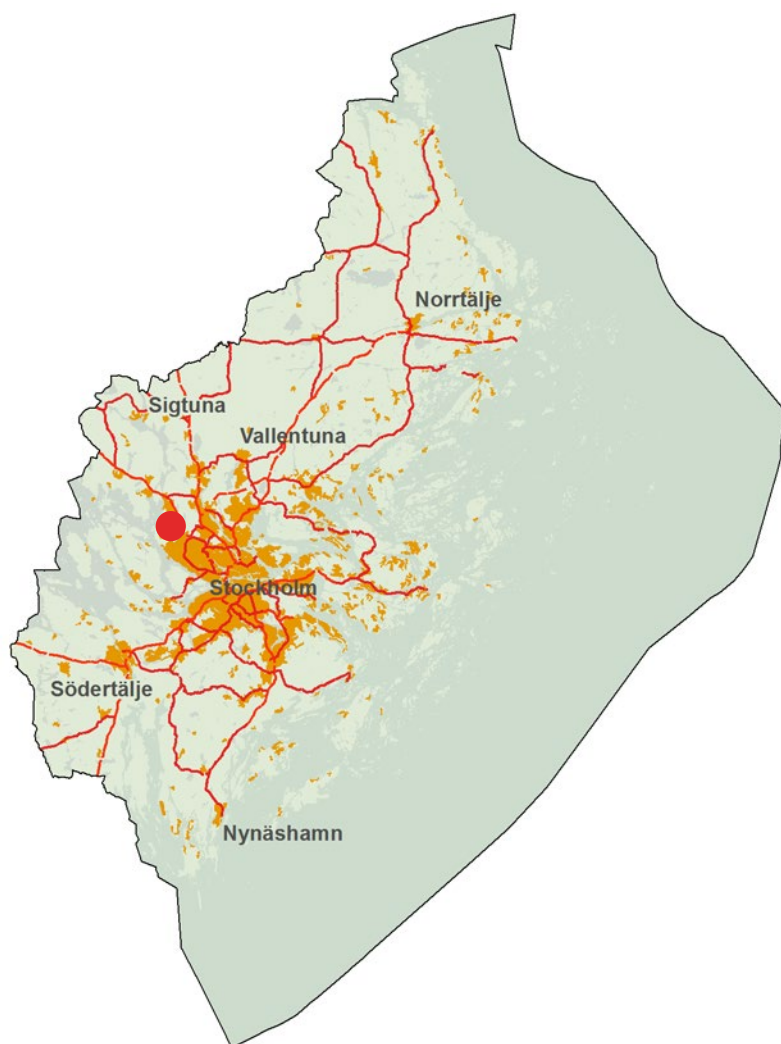
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Stockholms län med platsen för utredningen markerad i rött.

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:02

Författare	Tomas Ekman
Kvalitetsgranskning	Helmut Bergold
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Torpet Skruven på en teckning från år 1813 av A. F. Cederholm.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:02

ARKEOLOGISK UTREDNING

Kring Aspnäs vägskäl

Jakobsberg 18:1 och 18:19
Järfälla socken och kommun
Uppland

Tomas Ekman

Lst dnr 431-47864-2019

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Stockholm
Kommun	Järfälla
Landskap	Uppland
Socken	Järfälla
Fastigheter	Jakobsberg 18:1, 18:19

Fornlämningsnummer	—
Lämningstyp	—
Datering	—

Typ av undersökning	Arkeologisk utredning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2019-10-30
Länsstyrelsens diarienummer	431-47864-2019
Uppdragsnummer i Fornreg	201901280
Arkeologgruppens projektnummer	P19072

Projektledare	Tomas Ekman
Fältpersonal	Tomas Ekman

Undersökningstid	22 november 2019
Undersökt yta	2,5 ha
Inmätningsteknik	Inga mätningar gjordes.
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd gjordes.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Syfte och målgrupper	12
Metod och genomförande	12
Resultat och tolkning	13
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	14
Referenser	15

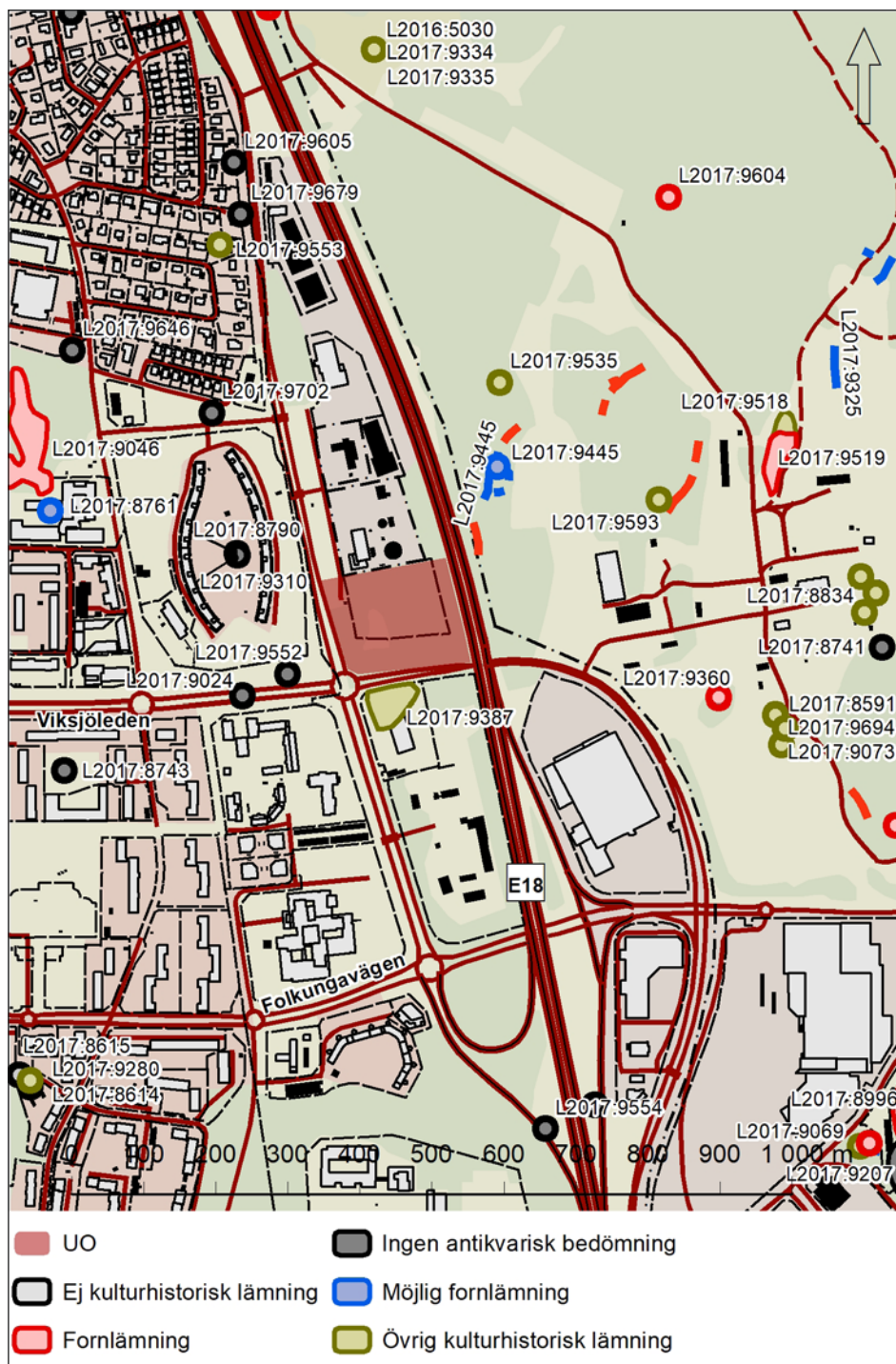
Figur 1. Översiktskarta över norra Stockholm med platsen för utredningen markerad.
Skala 1:250 000.

Sammanfattning

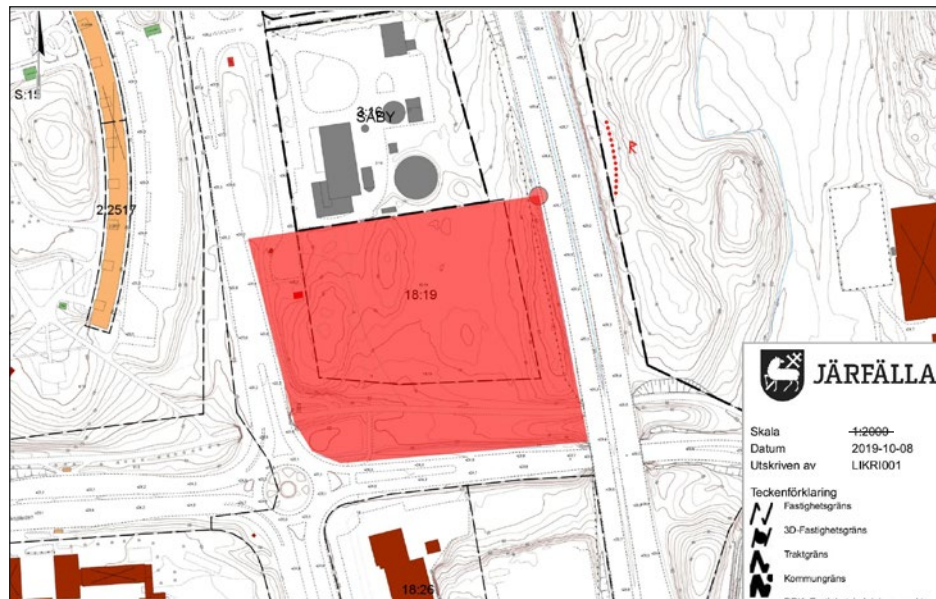
Arkeologgruppen AB har utfört en arkeologisk utredning inom fastigheterna Jakobsberg 18:1 och 18:19, inför planerad detaljplaneläggning. I området finns inga kända fornlämningar, men inom närområdet finns flera stensträngar och uppgifter om torpbebyggelse inom Säby säteris domäner. Vid fältinventeringen (etapp 1) påträffades inga fornlämningar eller boplatslägen, varför ingen utredningsgrävning (etapp 2) genomfördes.

Inledning

Järfälla kommun avser att detaljplanelägga ett cirka 2,5 hektar stort område inom fastigheterna Jakobsberg 18:1 och 18:19. Som en del i detta arbete har Arkeologgruppen AB utfört en arkeologisk utredning av det aktuella området. Uppdraget beslutades av Länsstyrelsen och kostnadsansvaret bars av Järfälla kommun.

Figur 2a) Karta över relevant del av Järfälla med utredningsområdet centralt i figuren och närliggande fornlämningar samt andra lämningar registrerade i Fornreg markerade. Skala 1:10 000.

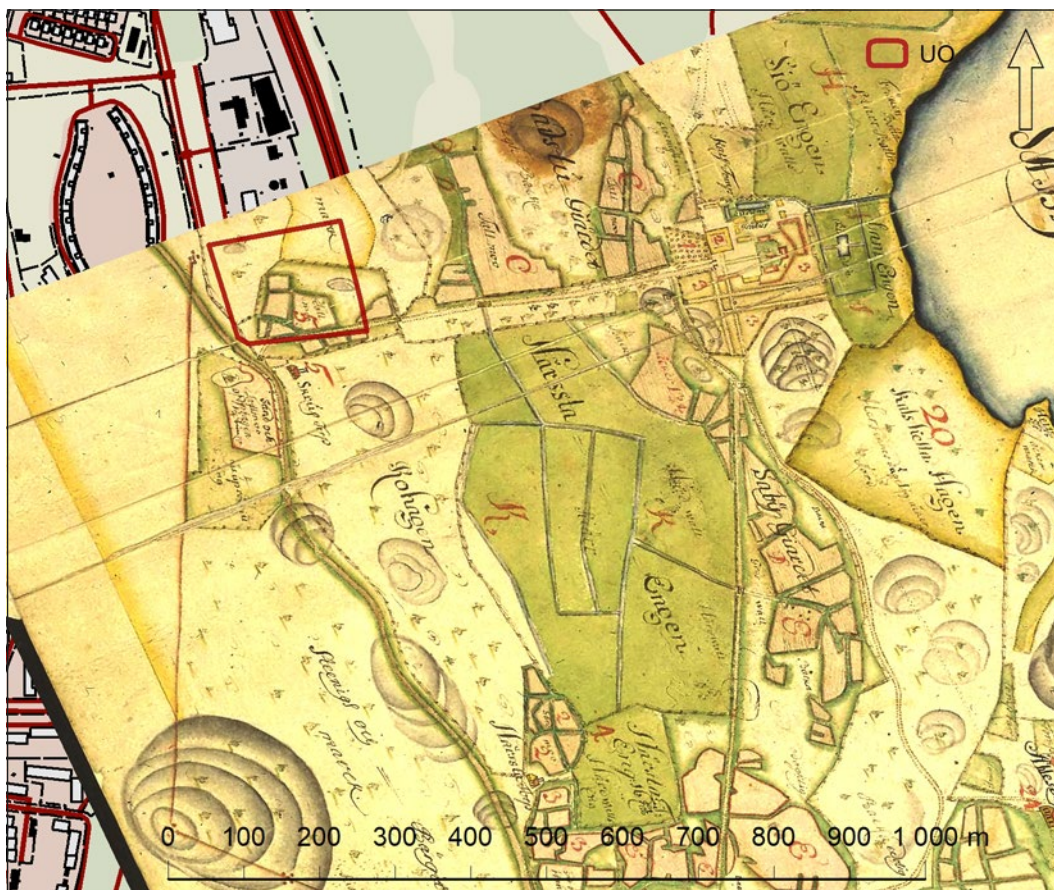
Figur 2b) Utredningsområdet inlagt på kommunens plankarta. Ej i skala.

Bakgrund och kulturmiljö

Utredningsområdet innehåller inga kända fornlämningar. Inom dess när-område finns dock flera lämningar, eller snarare främst uppgifter om borttagna lämningar (se figur 2a). Vid Aspnäs finns äldre uppgifter om fynd av stenålderskaraktär och en borttagen hög (L2017:9387). Söder om utredningsområdet, på andra sidan infarten till Jakobsberg, finns en huslämning registrerad, enligt Kulturmiljöregistret (härefter förkortat KMR) kallad "Mor Lottas krog" (L2017:9387). Öster om utredningsområdet, på andra sidan E18, finns flera stensträngar registrerade. De hör dock snarare till det landskapsrum som domineras av Säby och Säbysjön.

Utredningsområdet ingår från och med de äldsta kartorna i ett mindre, väl sammanhållet område. Det etableras ungefär vid tiden för den äldsta kartan som är från år 1689 (se figur 3). Kartan täcker Säby säteri "medh alla Dher underliggande Hemman, Torp och Nybyggen". Av kartan framgår att mellan Säby och Jakobsbergs säterier löper en tämligen rak väg som bitvis är en allé. Den östra avslutningen kantar fortfarande infartsvägen till Säby gård.

Vägen korsar den dåvarande Stora landsvägen mot Stockholm respektive Enköping, vars dragning här i stort sett överensstämmer med dagens Enköpingsvägen. Området kring korsningen var känt som Aspnäs vägskäl, efter ett torp som låg väster om landsvägen. Vid vägkorsningen syns torpet Skruf som specifikt anges som "nyss anlagdt". Till torpet finns även mindre åkerytor som också nyligen tagits upp. Såväl torp som åkrar återfinns öster om landsvägen. Väster om landsvägen finns en mindre inhägnad samt en inhägnad äng. Båda dessa får antas ingå i torpets mark, men kartan är svår att läsa just här.

Figur 3. Geometrisk avmätning vid Saby år 1689. Observera att kartan är orienterad mot öster. Skala 1:10 000.

Figur 4. Allén mot Saby gård i november 2019.

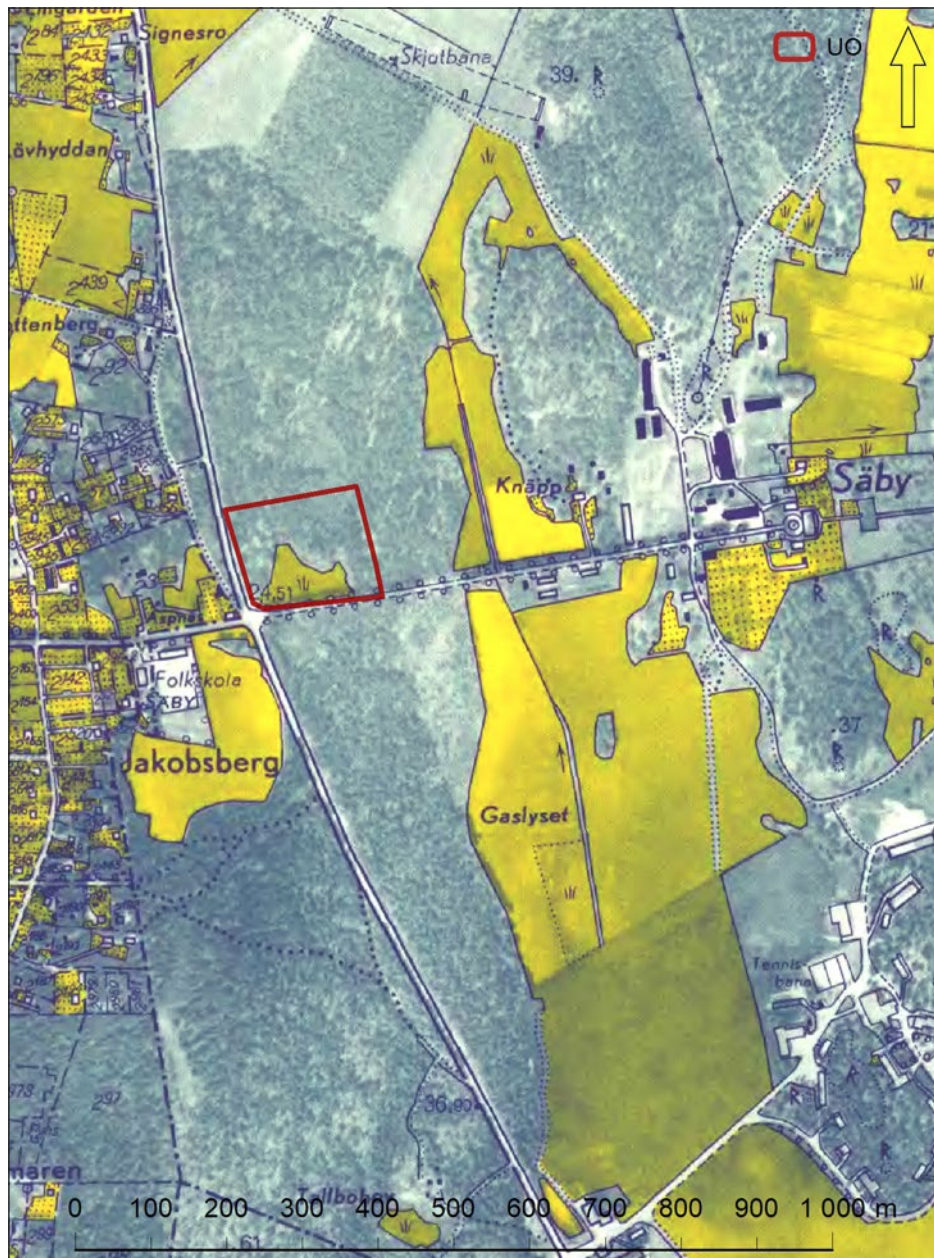
En karta från en rågångsförrättning år 1774 ger lite kompletterande information och flyttar oss också cirka 85 år fram i tiden. Där kallas torpet Skruf "smedstuga" och har fått sällskap av en krog byggd norr om vägen mellan Säby och Jakobsberg, precis i hörnet mellan denna väg och landsvägen. Tvärs över landsvägen, på dess västra sida, finns ytterligare en byggnad markerad. Ängen från år 1689 är nu benämnd "wret" utan närmare förklaring. Vret brukar vanligtvis beteckna en mindre, något avsides liggande åker, men i det här fallet ligger den inte längre bort än tvärs över landsvägen.

Figur 5. Skruven på en teckning från år 1813 av A. F. Cederholm (www.jkn.kulturhotell.se/skruben).

Figur 6. "Bananhusen" vid Aspnäs ger profil åt vägskalet idag.

Figur 7. Utsnitt ur den ekonomiska kartan från år 1953. Av torpmiljön vid Aspnäs vägskäl återstår bara en del av en åker. Skala 1:10 000.

Nästa ögonblicksbild är från den äldre ekonomiska kartan från år 1953. All bebyggelse kring vägskälet är borta, men norr om Säbyvägen återstår en mindre åkerlycka. Detta är strax innan den stora exploateringen inom Järfälla kommun startar. Vid Aspnäs finns nu en småhusbebyggelse som 20 år senare kommer att vara ersatt av "Bananhusen".

Enligt Järfälla Hembygdsblad (1994) var Skruven aldrig ett torp i vanlig mening. Det ska snarare ha använts som bostad för gårdshantverkare knutna till Säby. Detta skulle stämma bra med etiketten "smedstuga" år 1774.

Krogverksamhet ska enligt samma uppgiftslämnare ha pågått under hela 1700- samt 1800-talets början. Enligt Hembygdsbladet finns vid Skruven år 1994 åtminstone "en tydlig husgrundslämning och dessutom en något otydlig grund." Namnet Mor Lottas krog som förekommer i KMR var för övrigt en rest från en kort period när två kvinnor, båda kallade Lotta, drev krogen.

Figur 8. I stället för Skruven: Järfälla brandstation.

Uppgifterna från bladet stämmer relativt bra med vad som anges i KMR som bygger på revideringsinventeringen som här utfördes år 1980. Idag finns dock ingenting kvar av Skruven. Där står en modern brandstation och marken i övrigt förefaller att vara avplanad och utjämnad. I hembygdsbladet från år 2009 återges en bild av en grävsropa full av jord. Den ska enligt rubriken innehålla de sista resterna av Skruven. Vad som hände med statusen som "Övrig kulturhistorisk lämning" förtäljer inte historien.

Syfte och målgrupper

Det primära syftet med uppdraget är att klarlägga om fornlämningar finns inom arbetsområdet. Om så var fallet skulle de mätas in och deras avgränsning i rummet skulle bedömas. Resultatet ska rapporteras i en sådan form att de kan användas inom Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet, likväl som i kommunens planering.

Målgrupper är främst Länsstyrelsen och Järfälla kommun. Rapporten ska också kunna fungera som underlag för eventuella kommande arkeologiska åtgärder inom arbetsområdet.

Metod och genomförande

Arbetet inleddes med en genomgång av relevant kartmaterial, tillgängligt genom Lantmäteriverkets digitala tjänst. Dessutom kontrollerades om Statens historiska museum (SHM) har fynd från området. Arkeologiska rapporter från närområdet studerades. Via Riksarkivets digitala tjänst kontrollerades vissa uppgifter från kartorna i mantals- och husförhörlängder.

Utifrån detta underlag gjordes sedan en fältinventering. Dokumentation skedde med foto och beskrivning i text.

Resultat och tolkning

Arbetsområdet lutade svagt mot väster med ett par smärre höjdryggar som avbrott. Området var bevuxet med högvuxna granar, mot sydöst övergående i blandad lövskog, med enstaka inslag av barrträd. Längst i söder var det blött och sumpigt. I övrigt var det torrt och bra förhållanden för inventering.

Figur 9. Bland de högvuxna granarna.

Figur 10. Slyn i bakgrunden växer på den gamla åkerytan. I förgrunden syns spår av det dike som omgav åkern.

Området begränsades på tre sidor av vägar: E18 i öster och Enköpingsvägen i söder och väster. I norr vidtar industrimark.

Vid utredningen påträffades inga fornlämningar eller andra lämningar av betydelse för kulturmiljön. I söder, i det något blötare området, syntes spår av den åker som fortfarande var i bruk på den ekonomiska kartan. Dess ålder har dock inte gått att klarlägga utifrån befintligt kartmaterial. Den är inte upptagen på kartan från år 1774. Ett ovanligt inslag är att inga tydliga samlingar av röjningssten återfanns längs åkerns gränser. Detta kan i sig ses som indikation på att åkern är upptagen i sen tid, när borttransport av sten kunnat ske med maskinell hjälp.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Utredningens syfte var att fastställa om arbetsområdet innehöll tidigare icke kända fornlämningar. Efter utredningens etapp 1 (fältinventering) kunde konstateras att så inte var fallet. Följaktligen utfördes ingen etapp 2 (utredningsgrävning). Syftet kan därmed anses vara uppfyllt.

Referenser

Tryckta källor

Järfälla Hembygdsblad 1994/4

Järfälla Hembygdsblad 2009/4

Kartor och arkivmaterial

1689 Ägomätning Järfälla sn, Herrestad eller Säby nr 1, Lantmäteristyrelsens arkiv A48-13:1

1953 Ekonomiska kartanSäbysjön, J133 10I8d53

Webbmaterial

www.jkn.kulturhotell/skruven

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:02

